

ترجمه
«محاضرات فی الالهیات»

به ضمیمه: «فرهنگ مصطلحات»

با مقدمه: استاد علی ربّانی گلپایگانی

ربّانی گلیایگانی، علی، ۱۳۳۴ -
 ترجمه محاضرات فی الالهیات / مترجم عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی . - قم: مرکز مدیریت حوزه‌های
 علمیه، انتشارات، ۱۳۸۹.
 ISBN : ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۹۲۳۷۵ - ۲ - ۳ قیمت ۸۷۰۰۰ ریال
 یاداشت: چاپ سوم
 این کتاب ترجمه خلاصه و اقتباس است از مجالس درس الهیات آیت الله سبحانی که توسط آقای
 ربّانی تلخیص شده است.
 ۱. کلام شیعه امامیه - - قرن ۱۴. ۲. شیعه امامیه - - عقاید الف سبحانی تبریزی، جعفر، ۱۳۰۸ -
 اقتباس‌ها، ب. سلیمانی بهبهانی، عبدالرحیم، ۱۳۳۷ - ، مترجم. ج. عنوان
 رده بندی دیویی: ۲۹۷ / ۴۱۷۲ کتابشناسی ملی: ۲۵۵۲۸۰۳
 رده بندی کنکره: ۱۳۹۰ ۳۰۲۱ م ۲ س / BP ۲۱۶

شناسنامه کتاب

نام کتاب: ترجمه «محاضرات فی الالهیات»
 مترجم: عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی
 ناشر: انتشارات رائد
 صفحه آرای و طرح جلد: محمد علی قربانی
 نوبت چاپ: سوم (با تصحیح اغلاط، و تکمیل بخش ضمیمه) / ۱۳۹۰
 شمارگان: ۴۰۰۰ نسخه
 شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۹۲۴۷۵ - ۲ - ۳
 قیمت: ۸۷۰۰۰ ریال

♦ حق چاپ محفوظ است ♦

مرکز پخش:

قم، بلوار امین، نبش کوچه ۱۱، مؤسسه امام صادق (ع)، مرکز تخصصی علم کلام:
 ۰۹۱۹۷۴۶۳۲۱۳۳ و ۰۲۹۲۲۳۳۴ - ۰۲۵۱ (فکس: ۰۲۵۱-۲۹۱۴۰۴۸)

فهرست مطالب:

۱۵	مرزبانی عقاید دینی.....
۱۷	باب اول: براهین اثبات خداوند متعال.....
۱۹	فصل اول: مقدمات و مبانی.....
۱۹	۱. نقش دین در زندگی انسان.....
۲۱	۲. دین و فطرت.....
۲۲	۳. شناخت معتبر.....
۲۳	۴. وجوب بحث از وجود خداوند متعال.....
۲۵	فصل دوم: برهان نظم و اثبات وجود آفریننده دانا.....
۲۵	نظم چیست؟.....
۲۶	تقریر برهان نظم.....
۲۶	برهان نظم در کلام الهی.....
۲۹	اشکالات برهان نظم و پاسخ آنها.....
۳۲	سه اشکال دیگر هیوم بر برهان نظم.....
۳۳	فصل سوم: برهان حدوث.....
۳۴	تعریف حدوث و اقسام آن.....
۳۵	حدوث حیات در عالم ماده.....
۳۶	تقریر برهان حدوث.....
۳۶	شبهه «راسل» در برهان حدوث.....
۳۷	برهان حدوث در کتاب و سنت.....
۴۰	فصل چهارم: برهان امکان و وجوب.....
۴۲	تقریر برهان امکان.....

۴۳	برهان امکان در قرآن کریم.....
۴۴	اشکال و پاسخ.....
۴۵	باب دوم: توحید و مراحل آن.....
۴۸	فصل اول: توحید در ذات.....
۴۸	برهان بساطت ذات الهی.....
۴۹	دلایل وحدانیت خداوند.....
۵۰	توحید ذاتی در قرآن و حدیث.....
۵۱	نظریه تثلیث نزد مسیحیان.....
۵۱	نقد نظریه تثلیث.....
۵۲	نفوذ عقیده خرافی تثلیث به مسیحیت.....
۵۴	فصل دوم: توحید در صفات.....
۵۷	فصل سوم: توحید در خالقیت.....
۵۸	موضع قرآن نسبت به قانون علیّت.....
۶۰	تفسیر صحیح توحید در خالقیت.....
۶۳	پاسخ به چند شبهه.....
۶۴	ا. ثنویت و شبهه شرور.....
۶۶	ب. توحید در خالقیت و افعال قبیح.....
۶۸	فصل چهارم: توحید در ربوبیت.....
۶۹	حقیقت ربوبیت و توحید در ربوبیت.....
۷۱	دلایل توحید در ربوبیت.....
۷۲	جلوه‌ها و مظاهر توحید در ربوبیت.....
۷۶	فصل پنجم: توحید در عبادت.....
۷۷	حقیقت عبادت چیست؟.....
۸۰	نتایج بحث.....
۸۱	باب سوم: صفات الهی.....
۸۳	فصل اول: تقسیمات صفات الهی نزد متکلمان.....
۸۳	۱. صفات جمال و جلال الهی.....
۸۴	۲. صفات ذات و صفات فعل.....
۸۴	۳. صفات حقیقیه و اضافیه.....
۸۴	۴. صفات ذاتیه و خبریه.....

۸۶	فصل دوم: راه‌های شناخت صفات الهی
۸۶	راه اول: راه عقلی
۸۷	راه دوم: وحی الهی
۸۸	راه سوم: کشف و شهود
۹۱	فصل سوم: علم خداوند
۹۱	علم چیست؟
۹۲	۱. علم خداوند سبحان به ذات خود
۹۳	۲. علم خداوند سبحان به اشیاء قبل از ایجاد
۹۵	۳. علم خداوند به اشیاء بعد از ایجاد
۹۶	علم خداوند به جزئیات
۹۷	شباهات متکرران علم خداوند به جزئیات
۹۸	نکته تکمیلی
۱۰۰	فصل چهارم: قدرت الهی
۱۰۰	تعریف قدرت
۱۰۱	برهان بر قدرت الهی
۱۰۲	گستره قدرت خداوند
۱۰۳	پاسخ چند شبهه در مورد قدرت خداوند
۱۰۵	فصل پنجم: حیات الهی
۱۰۵	حقیقت حیات
۱۰۶	معنای حیات الهی
۱۰۶	دلایل حیات الهی
۱۰۷	تذیل
۱۰۸	فصل ششم: اراده الهی
۱۰۸	حقیقت اراده الهی
۱۱۰	«اراده» در روایات اهل بیت علیهم السلام
۱۱۲	فصل هفتم: کلام الهی
۱۱۲	اقوال در تفسیر کلام الهی
۱۱۵	کلام الهی حادث است یا قدیم؟
۱۱۷	دلالت قرآن بر حدوث کلام الهی
۱۱۸	موضع اهل بیت علیهم السلام

۱۱۹.....	نکتہ تکمیلی.....
۱۲۰.....	فصل ہشتم: صفات خبریہ.....
۱۲۰.....	قول اول: اثبات این صفات با کیفیتی مشابه انسان‌ها.....
۱۲۱.....	قول دوم: اثبات این صفات بدون کیفیت مشابه انسان‌ها.....
۱۲۳.....	قول سوم: تفویض.....
۱۲۴.....	قول چهارم: تأویل.....
۱۲۶.....	فصل نهم: صفات سلبیہ الہی.....
۱۳۰.....	فصل دهم: خداوند قابل رؤیت نیست.....
۱۳۰.....	محل نزاع چیست؟.....
۱۳۲.....	دلایل امتناع رؤیت خداوند.....
۱۳۳.....	دلایل قائلان به جواز رؤیت خداوند.....
۱۳۴.....	استدلال قائلان به جواز رؤیت خداوند به قرآن.....
۱۳۹.....	«رؤیت خداوند» در روایات اہل بیت علیہ السلام.....
۱۴۱.....	باب چهارم: مباحث عدل و حکمت.....
۱۴۳.....	فصل اوّل: تعریف و دلایل حکمت و عدل الہی.....
۱۴۳.....	تعریف حکمت.....
۱۴۵.....	تعریف عدل.....
۱۴۶.....	ملازمہ بین حکمت و عدل.....
۱۴۷.....	دلایل عدل و حکمت الہی.....
۱۵۰.....	فصل دوم: حسن و قبح عقلی.....
۱۵۱.....	ملاکات حسن و قبح.....
۱۵۲.....	تعیین محل نزاع.....
۱۵۲.....	دلایل موافقان و مخالفان حسن و قبح عقلی.....
۱۵۶.....	حسن و قبح در قرآن.....
۱۵۹.....	فصل سوم: هدفداری و غایت‌مندی افعال الہی.....
۱۶۱.....	قرآن و افعال حکیمانہ الہی.....
۱۶۱.....	نظریہ حکما درباره افعال الہی.....
۱۶۳.....	فصل چهارم: مصایب و شرور و حکمت الہی.....
۱۶۳.....	طرح یک شبہہ.....
۱۶۳.....	پاسخ.....

۱۶۶		فوائد تربیتی مصایب
۱۶۹		حاصل سخن
۱۷۱		فصل پنجم: قبح تکلیف به مافوق طاقت
۱۷۲		اشاعره و تجویز تکلیف به مافوق طاقت
۱۷۵		فصل ششم: وجوب لطف نزد متکلمان
۱۷۵		برهان وجوب لطف
۱۷۶		شروط لطف
۱۷۷		اقسام لطف
۱۷۸		فصل هفتم: جبر و کسب
۱۷۹		نظریه جبر محض
۱۷۹		نظریه کسب
۱۸۰		کلام قاضی ابوبکر باقلانی
۱۸۱		ابوحامد غزالی و تفسیر کسب
۱۸۱		انکار کسب از طرف محققان اشعری
۱۸۴		فصل هشتم: نظریه تفویض
۱۸۷		بطلان تفویض در کتاب و سنت
۱۸۹		فصل نهم: امر بین الامرین
۱۸۹		۱. وجود معلول عین ربط به وجود علت خود است
۱۹۰		۲. وحدت حقیقت وجود متلازم با عمومیت تأثیر است
۱۹۱		روشنگری و مثال
۱۹۳		نظریه امر بین الامرین در کتاب و سنت
۱۹۷		فصل دهم: چند شبهه و پاسخ آنها
۱۹۷		۱. علم ازلی خداوند
۱۹۸		۲. اراده ازلی الهی
۱۹۸		۳. لزوم فعل یا مرجح خارج از اختیار
۲۰۰		۴. تکلیف به شناخت خدا، تکلیف به محال است
۲۰۰		۵. چیزی موجود نمی‌شود مگر به سبب وجوب سابق بر آن
۲۰۲		فصل یازدهم: قضا و قدر
۲۰۲		۱. تعریف قضا و قدر
۲۰۳		۲. قضا و قدر تشریعی

۲۰۳.....	۳. قضا و قدر علمی.....
۲۰۵.....	۴. قضا و قدر عینی.....
۲۰۸.....	فصل دوازدهم: حقیقت بدا.....
۲۰۸.....	جایگاه بدا.....
۲۰۹.....	بدا و علم الهی.....
۲۰۹.....	حقیقت بدا از نظر امامیه.....
۲۱۱.....	تفسیر بدا در پرتو کتاب و سنت.....
۲۱۴.....	لفظی بودن نزاع.....
۲۱۶.....	یهود و انکار نسخ و بدا.....
۲۱۸.....	تقدیر محتوم و تقدیر موقوف.....
۲۲۱.....	باب پنجم: نبوت عامه.....
۲۲۳.....	مقدمه.....
۲۲۳.....	فصل اول: ادله لزوم بعثت.....
۲۲۴.....	دلیل اول: نیاز جامعه به قانون کامل.....
۲۲۴.....	شرایط قانون گذار.....
۲۲۶.....	دلیل دوم: نیاز انسان به معارف برتر.....
۲۲۹.....	فصل دوم: ادله منکران بعثت انبیاء.....
۲۲۹.....	دلیل اول.....
۲۲۹.....	پاسخ.....
۲۳۰.....	دلیل دوم.....
۲۳۰.....	پاسخ.....
۲۳۱.....	دلیل سوم.....
۲۳۱.....	پاسخ.....
۲۳۳.....	فصل سوم: معجزه و اثبات صدق ادعای نبوت.....
۲۳۳.....	تعریف معجزه.....
۲۳۵.....	دلالت معجزه و قاعده حسن و قبح عقلی.....
۲۳۶.....	معجزه دلیلی برهانی است.....
۲۳۷.....	تفاوت‌های معجزه با سایر امور خارق عادت.....
۲۴۰.....	معجزه و قانون علیت.....
۲۴۱.....	فصل چهارم: حقیقت وحی در نبوت.....

۲۴۲	وحی نبوت.....
۲۴۳	فرضیه نبوغ.....
۲۴۴	آیا وحی محصول تجلی حالات روحی است؟.....
۲۴۵	نقد این نظریه.....
۲۴۷	وحی و شخصیت باطنی.....
۲۴۹	فصل پنجم: عصمت پیامبران الهی.....
۲۴۹	عصمت در لغت و اصطلاح.....
۲۵۰	عصمت پیامبران در دریافت و ابلاغ وحی.....
۲۵۱	لزوم عصمت پیامبران از معصیت.....
۲۵۳	عصمت پیامبران در قرآن.....
۲۵۴	عصمت از خطا در تطبیق شریعت و امور عادی.....
۲۵۵	منزه بودن از منکرات.....
۲۵۶	عصمت و اختیار.....
۲۵۹	باب ششم: نبوت خاصه.....
۲۶۱	مقدمه.....
۲۶۳	فصل اول: اعجاز بیانی قرآن کریم.....
۲۶۴	اعتراف بلغای عرب به اعجاز بیانی قرآن.....
۲۶۷	نقد نظریه صرفه.....
۲۷۰	فصل دوم: سایر جهات اعجاز قرآن.....
۲۷۱	۱. عدم تناقض و اختلاف.....
۲۷۲	۲. خبر دادن از غیب.....
۲۷۶	۳. خبر دادن از قوانین عالم خلقت.....
۲۷۹	۴. جامعیت در تشریع.....
۲۷۹	۵. امی بودن حامل رسالت.....
۲۸۲	فصل سوم: خاتمیت در پرتو عقل و وحی.....
۲۸۳	شبهه‌ای سست.....
۲۸۵	خاتمیت و جاودانگی شریعت اسلامی.....
۲۹۱	باب هفتم: امامت و خلافت.....
۲۹۳	فصل اول: چرا از امامت بحث می‌کنیم؟.....
۲۹۷	فصل دوم: حقیقت امامت نزد شیعه و اهل سنت.....

شرایط و صفات امام.....	۲۹۹
نقد و بررسی.....	۲۹۹
فصل سوم: راه‌های اثبات امامت نزد اهل سنت.....	۳۰۲
نقد و بررسی این اقوال و نظریه‌ها.....	۳۰۴
آیا شورا می‌تواند مبنای حکومت و خلاف باشد؟.....	۳۰۵
دیدگاه پیامبر اکرم ﷺ نسبت به رهبری بعد از خود.....	۳۰۷
فصل چهارم: دلایل وجوب نص در امامت نزد شیعه امامیه.....	۳۱۰
ا. خلأهای عظیم و ترسناک بعد از پیامبر ﷺ در چهار عرصه.....	۳۱۰
ب. امت اسلامی و مثلث خطر فراگیر و ویرانگر.....	۳۱۴
ج. نصب امام لطف الهی است.....	۳۱۷
فصل پنجم: وجوب عصمت در امام.....	۳۲۲
۱. امام همانند پیامبر ﷺ حافظ شریعت است.....	۳۲۳
۲. آیه ابتلای حضرت ابراهیم علیهِ السلام.....	۳۲۳
۳. آیه اطاعت اولی الامر.....	۳۲۶
فصل ششم: نصوص دینی و نصب علی علیه السلام به مقام امامت.....	۳۲۹
آیه ولایت.....	۳۳۰
حدیث «منزلت».....	۳۳۲
حدیث غدیر.....	۳۳۴
دلالت حدیث غدیر.....	۳۳۶
چرا صحابه از مفاد حدیث غدیر اعراض کردند؟.....	۳۳۸
فصل هفتم: سنت نبوی و امامان دوازده گانه.....	۳۴۰
حدیث «دوازده خلیفه».....	۳۴۰
حدیث ثقلین.....	۳۴۲
فصل هشتم: امام دوازدهم در قرآن و سنت.....	۳۴۴
چند سؤال پیرامون مهدی متظر ﷺ.....	۳۴۷
ب. چرا امام مهدی ﷺ غیبت کرد؟.....	۳۵۰
ج. امام مهدی ﷺ و طول عمر.....	۳۵۱
د. علائم ظهور مهدی ﷺ کدام است؟.....	۳۵۳
فصل نهم: رجعت.....	۳۵۶

۳۵۷.....	مقام اول: امکان رجعت.....
۳۵۷.....	مقام دوم: دلیل وقوع رجعت.....
۳۵۹.....	چند سؤال و جواب.....
۳۶۱.....	باب هشتم: معاد.....
۳۶۳.....	فصل اول: براهین اثبات معاد.....
۳۶۴.....	دلیل اول: مصونیت آفرینش از عبث.....
۳۶۵.....	دلیل دوم: معاد، مقتضای عدل الهی.....
۳۶۶.....	دلیل سوم: معاد جلوه گاه تحقق وعده‌های خداوند متعال است.....
۳۶۶.....	تنبيه.....
۳۶۸.....	فصل دوم: بقای نفس انسانی بعد از مرگ.....
۳۶۹.....	أ. برهان عقلی.....
۳۷۳.....	فصل سوم: معاد جسمانی و روحانی در قرآن کریم.....
۳۷۷.....	شبهه اکل و ماکول.....
۳۸۱.....	فصل چهارم: براهین بطلان تناسخ.....
۳۸۳.....	تناسخ و مسخ.....
۳۸۴.....	تناسخ و رجعت.....
۳۸۵.....	فصل پنجم: قبر و برزخ.....
۳۸۸.....	سؤال قبر و عذاب و پاداش در قبر.....
۳۹۱.....	فصل ششم: حساب و شهود.....
۳۹۱.....	أ. حساب در روز قیامت.....
۳۹۴.....	ب. شاهدان روز قیامت.....
۳۹۸.....	فصل هفتم: میزان و صراط.....
۳۹۸.....	أ. میزان.....
۴۰۱.....	ب. صراط.....
۴۰۵.....	فصل هشتم: شفاعت در قیامت.....
۴۰۶.....	شفاعت در کتاب و سنت.....
۴۰۸.....	شفاعت مطلق و شفاعت محدود.....
۴۰۹.....	شرایط شمول شفاعت.....
۴۱۰.....	اثر شفاعت چیست؟.....
۴۱۱.....	آیا طلب شفاعت جایز است؟.....

- فصل نهم: احباط و تکفیر ۴۱۴
- فصل دهم: پاسخ چند سؤال پیرامون معاد ۴۱۸
۱. چگونه انسان در آخرت جاودانه خواهد بود با آن که ماده فنا پذیر است؟ ۴۱۸
۲. هدف از عقاب و عذاب شخص گنهکار چیست؟ ۴۱۹
۳. آیا عفو گنهکاران جایز است؟ ۴۲۰
۴. آیا بهشت و جهنم هم اکنون موجود و آفریده شده اند؟ ۴۲۱
۵. مکان بهشت و دوزخ کجا است؟ ۴۲۴
۶. چه کسانی، در آتش جهنم جاویدان هستند؟ ۴۲۵
۷. دائمی بودن عذاب چگونه با محدود و منقطع بودن گناه سازگار است؟ ۴۲۶
- خاتمه بحث ۴۲۹
۱. ایمان و احکام آن ۴۲۹
۲. شیعه و اتهامات بی اساس ۴۳۴
- شرح اصطلاحات، فرقه‌ها، کتب و اعلام کتاب «محاضرات فی الإلهیات» ۴۵۵
- واژه‌ها ۴۵۷
- فهرست منابع و مآخذ کتاب محاضرات ۶۱۹
- فهرست منابع و مآخذ فرهنگ مصطلحات ۶۳۱

مرزبان‌ی عقاید دینی

سعادت یا شقاوت انسان پیش و بیش از هر چیز به حق یا باطل بودن اعتقادات دینی او باز می‌گردد. انسان اگر چه با سرشت توحیدی آفریده شده است، ولی از آن جا که در فهم حقایق گاهی در دام خطا می‌افتد، چه بسا در شناخت آیین توحیدی دچار اشتباه می‌شود و در پرتگاه شرک و کفر قرار می‌گیرد. از این رو، خداوند حکیم علاوه بر این که بشر را به نیروی عقل مجهز کرده است، پیشوایان معصوم را نیز برانگیخته است تا راهنمایان بشر در مسیر توحید و یکتاپرستی و حق‌مداری در اعتقادات دین باشند. بر این اساس، پیامبران و اوصیاء آنان نخستین مرزبانان عقاید دینی بوده‌اند.

مرزبان‌ی اعتقادات دینی، به پیامبران الهی و جانشینان معصوم آنان اختصاص نداشته است، بلکه همواره در میان پیروان آنان عالمان و فرزاندگانی بوده‌اند که راه پیشوایان معصوم الهی را برگزیده و با تلاش‌های فکری و علمی به فضایی از معرفت دست یافته‌اند که توانسته‌اند از مرزهای اعتقادات دینی پاسداری کنند. آنان از مصادیق دانشمندانی هستند که در روایات اسلامی به عنوان وارثان پیامبران معرفی شده‌اند.

تاریخ تشیع چهره‌های بسیاری از این عالمان را شاهد بوده است. قیس بن ماصر، ایوب‌جعفر احوّل، هشام بن حکم، شیخ مفید، سید مرتضی، شیخ طوسی، خواجه نصیرالدین طوسی، علامه حلی، فاضل مقداد، صدرالمآلهین شیرازی، علامه مجلسی، عبدالرزاق لاهیجی، سید حسین هندی، سید شرف‌الدین عاملی، علامه طباطبائی، استاد شهید مرتضی مطهری و... نمونه‌هایی از زیدگان علم و عمل، و مرزبان‌ی عقاید اسلامی می‌باشند. فقیه و متکلم نامی حضرت آیت‌الله سبحانی (دامت برکاته) نیز از تبار این فرزاندگان است. در این راه رنج‌های بسیاری را تحمل کرده و با تلاش‌های توانفرسای خود شاگردان بسیاری تربیت و آثار ارزشمند فراوانی را به جامعه اسلامی ارزانی نموده

است که کتاب «الالهیات علی هدی الکتاب و السنة و العقل» از جامع ترین آن ها است و در مجامع و مراکز علمی به عنوان یکی از منابع مهم و معتبر عقاید اسلامی — شیعی به شمار می رود.

کتاب «الالهیات» از سوی متولیان حوزه علمیه قم به عنوان متن درسی در عقاید تعیین گردید. نخست حضرت استاد خود عهده دار تدریس آن شد و پس از مدتی این مسئولیت را بر عهده این جانب گذاشت، پس از یک دوره تدریس کتاب معلوم شد که قلم توصیفی و تشریحی آن، متناسب متن درسی نیست و نیازمند تلخیص است که راقم این سطور با مشورت و اجازه استاد عالیقدر به این کار اقدام نمودم.

تلخیص کتاب نخست به صورت جزوه درسی تدریس شد، و سپس به صورت کتاب و به نام «محاضرات فی الالهیات» چاپ گردید و پس از حدود یک دهه تغییرات و اصلاحاتی در آن به عمل آمد و پس از چند سال برای بار دوم بازنگری و ویرایش علمی شد.

از آنجا که این اثر در حوزه های علمی و برخی مراکز دانشگاهی به عنوان متن درسی مورد استفاده است، درخواست های بسیاری جهت ترجمه کتاب مطرح گردید. کسانی نیز داوطلب انجام این مهم شدند، اما به دلیل اهمیت و حساسیت کار و لزوم سپردن آن به فردی که از جهات مختلف توان و شایستگی آن را داشته باشد، مدتی این کار به تأخیر افتاد تا این که فاضل وارسته و محقق شایسته جناب حجت الاسلام المسلمین حاج شیخ عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی (دامت توفیقاته) انجام این مسئولیت مهم را بر عهده گرفتند، و اینک محصول تلاش خالصانه و محققانه ایشان به فضلا و معرفت دوستان حوزه و دانشگاه عرضه می شود.

از خداوند منان دوام و مزید توفیقات وی را خواستارم.

علی ربیانی گلپایگانی

۱۳۸۸/۱۲/۲۶ برابر با یکم ربیع الثانی ۱۴۳۱